
УДК 81'373.612.2

Людмила Федорова

м. Київ

КАТЕГОРІЯ ОЦІНКИ: ДО ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА ВИРАЖЕННЯ В СЛОВІ (на матеріалі метафор газетно-журнальної періодики)

У статті зроблено опис становлення оцінки як лінгвістичної категорії, визначено головні ознаки, типи й структуру оцінки, основні способи її вираження, проаналізовано особливості функціонування оцінного компонента в метафорі.

***Ключові слова:** оцінка, структура оцінки, раціональна оцінка, емоційна оцінка, раціонально-емоційна оцінка, метафора, метафори меліоративної та пейоративної оцінки*

Загальновідомо, що газети й журнали — це наймасовіші засоби інформації в сучасному суспільстві. Вони оперативно знайомлять читачів з актуальними подіями, що відбуваються в світі, сприяють пізнанню довкілля.

Особливістю газетно-журнального тексту є його виражальний і оцінний характер, він виконує інформаційну та прагматичну функції, оперуючи особливими мовними засобами, поєднуючи стандарт і експресію. При цьому визначальну роль відіграє прагматична орієнтація газетно-журнального тексту — передавання інформації із запрограмованою установкою на її **соціальну оцінку** в заданому напрямку. «Реакція читача для журналіста, — як справедливо стверджує Є.В. Покровська, — це кінцева мета комунікації, і вона має бути тільки такою, якою він (журналіст — Л. Ф.) її собі уявляє, вона свідомо запрограмована, і всі використані засоби повинні слугувати задля її реалізації» [11: 81].

Основною характеристикою газетно-журнальної прагматики дослідники переважно називають оцінність [3; 7;

© Л.М. ФЕДОРОВА, 2013

11; 13], яка може бути відкритою чи прихованою. Визначальна риса новітньої журналістики — відмова від відкритої пропаганди, зразки якої можна знайти хіба що в опозиційних виданнях, зорієнтованих на консервацію радянської риторичної традиції. Більшість сучасних засобів масової інформації використовують приховані мовні механізми формування оцінки, тобто завуальоване маніпулювання масовою свідомістю.

Отже, вивчення категорії оцінки як важливого засобу прагматичного впливу, її ролі та засобів реалізації в газетно-журнальних текстах, зокрема метафоричних, є актуальним завданням сучасної лінгвістики.

У статті ми поставили за мету простежити становлення оцінки як лінгвістичної категорії, визначити її основні ознаки та типи, розглянути проблеми вираження оцінки в слові, метафоричні засоби її реалізації, що не отримали ще належного опрацювання в українському мовознавстві.

Становлення оцінки як категорії відбувалося впродовж тривалого часу: спочатку її розглядали як поняття, згодом вона стає категорією, спочатку філософії, а потім — логіки, психології, етнології і, нарешті, мовознавства.

Оцінка як філософська категорія формувалася поступово разом з усвідомленням її значущості в процесі пізнання світу. Як слушно зазначає Т.А. Космеда, «світ, що пізнається, завжди оцінюється, оцінка — свідчення ступеня пізнаності світу» [8: 92].

Категорія оцінки в філософії має такі ознаки:

1) означає **найзагальніше** поняття — «оцінка», яке пов'язується з будь-яким предметом і ознаками реального світу, з кожним моментом фіксації довкілля;

2) є **бінарною**, тобто розрахована на протилежні компоненти: позитивна — негативна;

3) кожний компонент бінарної пари характеризується **градуальністю**: більшою — меншою — найменшою мірою (чи то позитивна, чи то негативна оцінка);

4) містить поняття **«норма»**. Норма оцінок існує у всіх сферах людської діяльності, **виробляється соціально** й належить до **історично змінних понять**.

Грамадикалізуючись, категорія оцінки набуває статусу лінгвальної і має розгалужену мережу спеціальних і неспеціальних форм мовного вираження. Вона входить до системи структурно-семантичних і функційних категорій мови, тобто не є ізольованою. Оцінка передбачає наявність у мові такої думки про денотат, яка виражає його характеристику з огляду на категорії цінності [8: 92].

Крізь призму категорії оцінки під впливом певних чинників, зокрема соціальної позиції, світогляду, рівня культури, інтелекту, морального розвитку, віку, життєвого досвіду, відповідності нормам і принципам моралі, сприймається мовна картина світу.

Вивчення оцінки як лінгвістичної категорії стало можливим із появою семантико-функційного підходу до аналізу мови й тексту, який пов'язаний із розвитком семантики, що розпочався в 70-ті рр. ХХ ст. Саме це забезпечило простір для компонентного аналізу не тільки на лексико-семантичному рівні, але й на будь-якому іншому мовному рівні, а також дало змогу ефективніше аналізувати складне породження думки й мови — текст [8: 109]. Питання студіювання категорії оцінки в українському мовознавстві має давню традицію: до 50-х років вивчали проблему вияву категорії оцінки на лексичному рівні; в 60–70-ті роки посилюється вивчення реалізації оцінки на словотвірному рівні; в 70–90-ті роки і до сьогодні спостерігаємо поширення функційного підходу до вивчення категорії оцінки. Найменш вивченим щодо вияву категорії оцінки в українській мові залишається граматичний рівень [8: 118].

Наявність у кожній мові уявлень про «добре» / «погане» свідчить про універсальність категорії оцінки. Як зазначає В. Виноградов, «слово не тільки містить лексичні предметні значення, а й водночас висловлює оцінку суб'єкта» [4: 21]. Отже, образ світу представлено у мові двопланово: дескриптивно (описово) й оцінно, оскільки процес пізнання світу «спричиняє різне ставлення до позначуваних мовою об'єктів, привносить у номінативні й предикативні одиниці оцінний момент» [11: 223–224].

Відбиття у мові об'єктивної дійсності, зокрема предметів, ознак, дій людини, її думок, почуттів, поведінки супроводжується одночасно їх оцінкою, відтвореною у мовних структурах, що виникає в результаті членування мовцем об'єктивної дійсності з погляду її ціннісного характеру і зумовлене нормами сприйняття дійсності, що існують у тому чи тому суспільстві або його частині. Наприклад, Н.Д. Арутюнова зазначає, що оцінки формують світогляд і світовідчуття, соціальні інтереси й моду, які цілком залежать від ціннісних орієнтацій суспільства [2: 6].

Оцінку можна розглядати двопланово: як категорію логіки, де її визначають як судження про цінності [6] або значення кого-небудь чи чого-небудь, пов'язані з ознаками «добре» / «погано», та як лінгвістичну категорію, в якій уявлення про оцінку пов'язане з предикатами «добре» / «погано».

У мовознавстві існує багато визначень оцінки, одні з них стосуються вираження цієї реалії у слові, зокрема розглядають оцінку як «суспільно закріплене ставлення носіїв мови (гарний — поганий, добре — погано) до позамовного об'єкта й до фактів мови та мовлення» [18: 11]; інше це визначення подано з погляду семантики: «оцінка — це категорія, що об'єднує всі засоби, які має сучасна мова у своєму розпорядженні для категоризації й позначування розмаїття оцінних значень, що мотивовані зв'язками між мовцем і дійсністю» [8: 305]. Проте в роботі ми будемо користуватися узагальненішим визначенням, що

не обмежується окремим мовним рівнем, а отже, може вважатися універсальним.

Оцінне значення (за В. Н. Телією) — це «інформація, що містить відомості про ціннісне ставлення суб'єкта мовлення (того, хто використовує якесь слово чи вираз) до певної властивості позначуваного, яка виділяється відносно того чи того аспекту розгляду певного об'єкта» [15: 54].

На думку дослідників [6: 21–34; 5: 12; 15: 23] структура оцінки містить такі компоненти: 1) суб'єкт оцінки (експлікований або імплікований) — особа, соціум, із погляду якого дається оцінка; 2) об'єкт оцінки — особа, предмет, подія, яким приписуються цінності, інакше кажучи, це те, що оцінюється; 3) власне оцінний елемент; 4) основа оцінки («точка відліку») — шкала оцінок, оцінні стереотипи, на які орієнтується мовець.

Оцінка — це загальномовна функціональна категорія, що діє на всіх рівнях мови, а отже, її вивчення відбувається теж на всіх ярусах. Зокрема, Д.М. Шмельов, Н.О. Лук'янова, В.М. Русанівський, В.А. Чабаненко та ін. розглядають оцінку, що виражається за допомогою афіксів, наприклад, виділяють суфікси, що створюють або підкреслюють позитивне чи негативне значення слів [19: 165; 9: 87–91; 12: 54; 20: 11–14], тобто досліджують експлікований вияв оцінки. Вивчення оцінки, імпліковано вираженої в лексичному значенні слова, де вона виявляється якнайповніше, знаходимо в працях О.М. Вольф, Є.В. Кузнецова, Й.А. Стерніна, В.М. Телії, О.Л. Бессонової, І.В. Онищенко та ін.

Сферою локалізації оцінки в слові, лінгвісти називають його денотативне значення, коли оцінка виступає як поняття, а слова стають оцінними знаками, тому що мають оцінне значення (Напр., прикметники та прислівники загальної оцінки: *гарний, поганий, добре, погано* тощо) [14: 100]. Поряд з оцінним значенням виділяють оцінний компонент лексичного значення, який визначають як вираження словом позитивного чи негативного судження про те, що називає слово, тобто «вираження схвалення чи несхвалення» [1: 80], як «схвальну чи несхвальну оцінку, що міститься в значенні слова» [14: 99], як закладену в слові позитивну чи негативну характеристику людини, предмета, явища [17: 66], як «частину лексичного значення, здатну виражати ставлення мовця до позначуваного словом предмета чи поняття» [13: 9].

Проблема вираження оцінки в мові належить до найскладніших наукових питань. З огляду лексичної семантики сема 'оцінка', на думку більшості лінгвістів, може бути денотативним або конотативним компонентом, а також пронизувати обидва аспекти лексичного значення [3: 11]. Залежно від характеру критерію оцінної класифікації, яку здійснює об'єкт, виділяють три семантичні типи оцінки [18: 9]. По-перше, це **раціональна оцінка**, що міститься в денотаті й пов'язана з таким ставленням до об'єктивної дійсності, яке ґрунтується на логічних судженнях про притаманні об'єкту оцінки позитивні / негативні вла-

стивості, а тому така оцінка тяжіє до дескриптивного значення. **Емоційна оцінка** виражає почуття-ставлення того, хто говорить, до предмета оцінки, і, відповідно, є компонентом конотативного значення. Третій **раціонально-емоційний тип оцінки** з'являється тоді, коли суб'єкт актуалізує установки як логічного, так і чуттєво-образного сприйняття, тобто коли судження та переживання органічно поєднані.

Поняття оцінки тісно пов'язане з вираженням емоційного ставлення людини до об'єкта висловлювання. Даючи оцінку, мовець передає своє позитивне або негативне ставлення за будь-якою ознакою. Отже, у структурі значення слова оцінка пов'язана передовсім з емоційним компонентом конотації [3: 13].

У створенні оцінного ефекту важливу роль відіграє метафора, що виконує не лише інформаційну, але й обов'язкову для газетно-журнальної публіцистики прагматичну функцію: вона впливає на думки і переконання, викликає певну психологічну і дієву реакцію з боку тих, хто сприймає текст.

Як важливий змістоутворювальний чинник тексту метафора надає оцінної, експресивної й емоційної тональності повідомленню, створює в ньому фон, додатковий план, підтекст, що допомагають зрозуміти справжні наміри автора.

Дослідники розділяють оцінку й метафору та вивчають відношення між ними: як оцінні слова функціонують у метафорі та як метафоризація впливає на появу оцінного значення, тобто досліджують відношення «оцінка-метафора» і «метафора-оцінка» [5: 52].

Виділяють метафори меліоративної (позитивної) та пейоративної (негативної) оцінки [10: 154], а також експресивно-оцінні й емотивно забарвлені метафори [16: 147–149].

На думку вчених, оцінність належить до головних особливостей зображально-виражальних засобів публіцистики. Зокрема, Г.Я. Солганик стверджує, що газета й публіцистика відчувають гостру потребу в експресивних засобах, проте їх виразовість часто набуває соціального характеру, вона передусім цілеспрямована, вибіркова, оцінна. Саме тому й тропи в публіцистиці важливі не самі по собі, як окраса стилю, засіб оживлення матеріалу, а передовсім оцінним ефектом, який вони здійснюють [13: 14]. Газетно-публіцистичний стиль має певні обмеження на використання тропів, йому властива спеціалізація цих засобів.

Сучасний газетно-журнальний текст містить велику кількість метафоричних висловів, найпоширенішими серед яких є такі тематичні групи політичних метафор, як: «війна»: *Поствиборчий спалах протистояння у мажоритарних округах — це не зовсім **війна влади з опозицією*** (УП, 13.11.12); *Але **закладена мажоритарниками бомба** у вигляді самовисувачів обов'язково суттєво вплине на перебіг президентської кампанії* (Д, 09.11.12) «театр»: *Другий сценарій — **сценарій невизнання «серцевими»** фіаско свого лідера* (Д, 09.02.10); *Натомість умовно ліві (КПУ) і умовно праві (ВО «Свобода») отримали більше, ніж очікували **сценаристи***

Банкової (Д, 09.11.12); «медицина»: *Так, ми поки не можемо знищити пухлину корупції і чиновницької безкарності, але ми в силах і зобов'язані хоча б зупинити її розростання* (УП, 07.11.12); *Фронтменом нового проекту зможе стати той, хто жорстко поставить діагноз суспільству і назове дійові методи лікування* (ДТ, №40, 09.11.12); «гра»: *Керівництво Партії регіонів очевидно розуміє, які ризики для них становить самостійна гра Порошенка* (УП, 13.11.12); *Парламент перестане виконувати функцію формального органу зі штампування потрібних законів по дзвінку з Адміністрації президента та диригування Четова* (ВЗ, 15.12.12); «спорт»: *Парламентські «великі перегони–2012» офіційно фінішували* (УМ, 14.11.12); *Не факт, що вдруге підкорить Дніпропетровщину — батьківщину значної когорти гравців вищої ліги політичного класу України, радянської та незалежної* (УП, 28.01.10); *...ситуація змусила БЮТ піти на скорочення — як гастрономічної лінійки, так і спілкування з пресою, яку годували переважно «низькокалорійними» інформаційними «бутербродами»* (УП, 08.02.10); *Відтепер питання легітимності призначення має муляти новоспеченому голові Нацбанку Ігорю Соркіну* (СВ, 18,18.11.12); «економіка»: *У нашій країні, де політики дуже девальвували цінність слова і зобов'язання, існує незадоволений попит суспільства на максимальну конкретику — щоб відродити довіру...* (ДТ, 05.02.10 — 12.02.10). *Де шукати гроші, щоб залатати бюджетні дірки, знає інформаційний портал «Наші Гроші» та Центр протидії корупції — у кишнях казнокрадів* (Д, 23.11.12).

У наведених прикладах метафори пейоративно марковані й актуалізують емоції, що виражають неприйняття такої політичної дійсності, зокрема її жорстокості й агресивності, нечесності й фальшивості, нездорового стану, несамостійності й суцільної продажності.

Підсумовуючи викладене вище, робимо такі висновки: 1) категорія оцінки — є універсальною і загальномовною 2) оцінка може бути денотативним або конотативним компонентом, але здатна й пронизувати обидва аспекти лексичного значення слова; 3) оцінність — одна з головних особливостей зображально-виражальних засобів газетно-журнальної періодици; 4) метафори в мас-медіа мають специфічний характер, оскільки стосуються суспільно-політичного життя і виступають актуальними чинниками творення мовного дискурсу в політичній сфері, несуть оцінне навантаження; 5) більшість політичних метафор мають пейоративну оцінку, що свідчить про негативне ставлення до політичних процесів, які відбуваються в державі, недовіру до депутатів та інших представників влади.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВЗ — «Високий замок»
Д — «День»
ДТ — «Дзеркало тижня»

СВ — «Сільські вісті»
УМ — «Україна молода»
УП — «Українська правда»

1. Арнольд И.В. Эмоциональный, экспрессивный, оценочный и функционально-стилистический компоненты значения // XXII Герценовские чтения. Иностр. языки. Материалы межвузовской конференции. — Л.: ЛГПИИЯ, 1970. — С. 87–90.
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. — М.: Наука, 1988. — 344 с.
3. Бессонова О.Л. Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова : Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.19. — Донецьк, 1995. — 18 с.
4. Виноградов В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. — М.: Наука, 1977. — 312 с.
5. Вольф Е.М. Метафора и оценка // Метафора в языке и тексте. — М.: Наука, 1988. — С. 52–65.
6. Ивин А.А. Основания логики оценок. — М.: Изд-во Московского ун-та, 1970. — 230 с.
7. Клушина Н.И. Язык публицистики: константы и переменные // Русская речь. — 2004. — № 3. — С. 51–54.
8. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. — Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2000. — С. 305.
9. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления. — Новосибирск: Наука, Сибирск. отд-ние, 1986. — 230 с.
10. Петрова З.Ю. Рецензия: Складаревская Г.Н. Метафора в системе языка. СПб.: Наука, 1993 // Вопросы языкознания. — 1995. — № 3. — С. 156–159.
11. Покровская Е.В. Прагматика современного газетного текста // Русская речь. — 2006. — № 3. — С. 81–87.
12. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. — К.: Наук. думка, 1988. — 240 с.
13. Солганик Г.Я. Лексика газеты: Функциональный аспект: Учебн. пособие для вузов по специальности «Журналистика». — М.: Высш. шк., 1981. — 112 с.
14. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. — В.: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. — 156 с.
15. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. — М., 1986. — 143 с.
16. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. — 288 с.
17. Харченко В.К. Розграничення оціночності, образності, експресії та емоційності в семантиці слова // Русский язык в школе. — 1976. — № 3. — С. 66–71.
18. Хидекель С.С., Кошель Г.Г. Природа и характер языковых оценок // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. — Воронеж: Узд-во Воронежского ун-та, 1983. — С. 11–16.
19. Шмелев Д.Н. Современный русский язык. Лексика. — М.: Просвещение, 1977. — 335 с.
20. Чабаненко В.А. Теоретичні засади дослідження експресивних засобів української мови // Мовознавство. — К., 1984. — №2. — С. 11–18.

Стаття надійшла 16.12.2012

Lyudmila Fedorova

Київ

CATEGORY OF EVALUATION: ON PROBLEM OF FORMATION AND EXPRESSION IN A WORD

The article describes the formation of evaluation as a linguistic category, determines main features, types and structure of evaluation, ways of its expression, and analyses the peculiarities of functioning of evaluative component in metaphor.

Key words: evaluation, structure of evaluation, rational evaluation, emotional evaluation, rational-emotional evaluation, metaphor, metaphors of meliorative and pejorative evaluation.